

Önal Kaya, *Doğu Türk Yazı Dili ve Edebiyatı Araştırmaları I: Kul 'Ubeydî (XVI. yüzyıl) ve Kul Şerif (XVII. yüzyıl), Bişkek 2003.*

İki yıldan beri Manas Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak çalışan Doç. Dr. Önal Kaya, çalışmalarına bir yeni kitap daha katmıştır. Doç. Dr. Önal Kaya, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında görevli iken birkaç yıllığına Bişkek'e gitmiş ve oradaki üniversitede alanıyla ilgili dersler yanında elimizdeki bu yayını da ortaya koymuştur.

Eserde Özbek dili ve edebiyatının tarihî şahsiyetleri olan Kul Ubeydî ve Kul Şerif'in hikmetleri Türk dili açısından ele alınmış ve bilimsel ölçüler içinde değerlendirilmiştir.

Türkistan'da *hikmet* yazıcılığının tarihi eskidir. Bu gelenek Ahmed Yesevî'den bu yana devam etmektedir. Yesevî hikmetleri *Kur'an* tefsirlerinin başlangıç sayfalarında yer edecek kadar döneminde ve sonrasında, dinî açıdan çok etkileyici ve belirleyici olmuştur. Kendisini takip eden dönemlerde bu etki ve belirleyicilik o kadar yoğun olmuş ki, birçok hikmet yazarı şiirlerini ona dayandırmışlardır. Bu yolla, günümüzde Nasrettin Hoca fıkralarında olduğu gibi, Yesevî hikmetlerinin sayısı da oldukça artmıştır.¹

Bu kısa tespitten sonra, yazımıza döneminde ve sonrasında bu kadar etkili olmuş *hikmet*'in tanımıyla devam edelim: *Lûgatçiler öikma'yi (hikmet) aşağıdaki şekillerde târif ederler: "en iyi ilim vâsıtası ile, en iyi şeyin bilinmesi" (Lisan, XV, 30), "kazâ bir hükmünde âdil olmak, eşyânın hakikatini olduğu gibi bilmek ve iktizâsına göre, hareket etmek" (Tac al- arus VII, 253); "mevzuun sebeplerini (ilelini), hakikatini, beşer kudretinin erişebildiği kadar, hadd-i zâtında oldukları gibi aramak olan ilim" (Kâtib Çelebi)²*

Kısaca hakikati arama ilmi demek olan hikmet, Ahmed Yesevî'de şu amaçla ele alınmıştır. Amacı, Ahmed Yesevî hakkında değerli bir çalışma yapan Kemal Eraslan şöyle belirtir: *İslamiyetin esaslarını, şeraitin ahkâmını ve Ehl-i sünnet akidesini İslamiyete yeni girmiş veya henüz girmemiş Türklere öğretmek, Tasavvufun inceliklerini ve tarikatinin âdâb ve erkânını müridlerine telkin etmek Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerinin başlıca gayesini teşkil eder.³*

Ahmet Yesevî'nin *hikmet* anlayışını verdikten sonra ele aldığımız eserin tanıtımına geçebiliriz. Eser dört ana bölümden oluşmaktadır. Kul Ubeydî ve Kul Şerif hakkındaki 1. Bölüm, *Önsöz, İçindekiler, Kısaltmalar ve İşaretler* bölümlerinden sonra başlamaktadır. Bu bölümde Kul Ubeydî ve Kul Şerif'in hayatları ve eserleri hakkında ayrı ayrı bilgi verilmiştir. Önce Kul Ubeydî ele alınmış hayatından kısaca bahsedildikten sonra Fuad Köprülü, J. Eckmann ve A. Ateş'in Kul Ubeydî'nin sanatçı kişiliği hakkındaki açıklamalarına yine özet bir şekilde yer verilmiştir.

1 bk. Prof. Dr. Hamza Zülfiyar, "Ahmet Yesevî'den Hikmetler", *Türk Kültürü*, Şubat 1973, sayı:124.

2 İA, C.V, s. 31

3 Prof. Dr. Kemal Eraslan, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., 2000, Ankara.

Kul Ubeydi'nin Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bildiği notu aktarıldıktan sonra şairin eserlerinden ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Kul Ubeydi'nin bir Arapça, üç Farsça ve bazısı çeviri olan sekiz Çağatayca eserinin yanında fıkıh ilmine dair risaleleri ve Çağatayca bir tefsir ile bir hadis tercümesi olduğu belirtilerek bunlar liste hâlinde sıralanmıştır. Bu listelemeden sonra Kul Ubeydi'nin eserlerine ve şiirlerine ait yazmaların bulunduğu kütüphaneler ve künyeler ayrıca belirtilmiştir. Bu bilgilerden sonra Kul Ubeydi'nin şiirleri üzerinde daha önceden yapılmış çalışmalar dipnotlar hâlinde kısaca verilmiştir.

Kul Ubeydi'ye ait olan ve elimizdeki eserin gramer incelemesi bölümüne malzeme oluşturan 28 şiirin hangi kaynaklardan alındığı künyeleriyle verilmiştir. Buna ek olarak Kul Ubeydi'nin dilinin Çağatay dil özellikleri gösterdiğine dair kısa bir bilgi notuyla birlikte eserin birinci şahsiyetinin tanıtılması bitirilmiştir.

Kul Ubeydi'den sonra Kul Şerif ele alınmış, hayatı ve eserleri hakkında Kul Ubeydi'ye göre daha özet sayılabilecek bir bilgi verilmiştir. Kul Şerif'in hangi tasavvuf akımına mensup olduğu, hangi mahlaslarla şiirler yazdığı, esas isminin ne olduğuna dair bilgilerin yer aldığı bir paragraftan sonra Kul Şerif hakkında Köprülü, J. Eckmann ve H. F. Hofman'ın açıklamalarının Ahmed Zeki Velidi (Togan)'nın bir makalesine dayanılarak yapıldığına yer verilmiştir. Togan'ın Kul Şerif ve edebî şahsiyeti hakkında verdiği bilgilerden sonra Kul Şerif'in *Óuccetü'õ -õÀkirin* adlı eserini yazdığına kaç yaşında olabileceğine ilişkin bir tespitle hayatının anlatılması tamamlanmıştır.

Kul Şerif'in eserleri, hayatının anlatıldığı bölümün ardından ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Biri destan olmak üzere üç eserinin olduğu ve bu eserlere ait kütüphane bilgileri kısa notlar hâlinde belirtilmiştir. Özellikle *İr Hubbi* destanı üzerinde durulmuş, yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve bu destanla ilgili yapılmış çalışmalara değinilmiştir. Çalışma Türk destanlarıyla ilgili bilgilerimizi genişletmiştir.

Eserde ele alınan Kul Şerif şiirlerinin künyeleri ve bu şiirlerde kullanılan mahlaslarla ilgili bilgilerin aktarılmasıyla eserde işlenen iki şahsın tanıtılması bitirilmiştir.

Çalışmada işlenen iki şahsın tanıtılmasından sonra eserin Türk dili tarihi için önemli olan gramer incelemesi bölümüne geçilmiştir. Kul Ubeydi ve Kul Şerif şiirlerine dair gramer incelemesi, eserin 7 ile 61'inci sayfaları arasında 2. ve 3. Bölüm başlıklarıyla iki ayrı bölüm hâlinde bulunmaktadır. Eserin 2. Bölümü'nde, *Úul Ubeydi ve Úul Şerif'in Şiirlerinin İmlâ ve Ses Özellikleri* adlı başlık altında, ses ve imlâ özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde önce imlâ özellikleri daha sonra ses özellikleri iki ayrı alt başlık hâlinde incelenmiştir. Gerek imlâ gerekse ses özellikleri incelenirken öncelikle esere has özellikler tespit edilmiş daha sonra da bunlara ilişkin çok sayıda örnek verilerek konu aydınlığa kavuşturulmuştur.

İmlâ ve ses özelliklerinden sonra, eserin 3. Bölümü'nde, *Úul Ubeydi ve Úul Şerif'in Şiirlerinin Şekil Bilgisi Özellikleri* başlığı altında yapı bilgisine yer verilmiştir. Önce *Yapım Ekleri* başlığıyla bir bölüm oluşturulmuştur. Daha sonra *Çekim Şekil Bilgisi* başlığı altında isim ve fiil çekimi ayrı ayrı incelenmiştir. Bu bölümlerden sonra da sırasıyla isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ve zamirler ele alınmıştır.

Çalışmanın dikkate değer bir başka bölümü, *Şiirlerde tespit edilen Oğuzca özellikler* bölümüdür. Bu bölümde, tıpkı 2. *Bölüm*'de olduğu gibi, yazarın bolca örneğe yer vermesi araştırmacılara geniş bir kullanım olanağı sağlamıştır. Kısacası eserin gramer bölümü sahip olduğu örnek çokluğuyla zengin ve doyurucu bir görünüm sunmaktadır.

Gramer incelemesi tamamlandıktan sonra gramere esas teşkil eden şiirler *Tenkittli Metin* başlığı altında 4. *Bölüm*'de ele alınmıştır. İlk 28'i Kul Ubeydi'ye geri kalanı Kul Şerif'e ait olan toplam 59 şiir çeşitli yazma nüshalardaki örnekleriyle karşılaştırılarak sıralanmıştır. Bu bölüme eklenen ve okuyucuya büyük kolaylıklar sağlayan *Dizin* bölümüyle eser tamamlanmıştır.

Doç. Dr. Önal Kaya, Yesevî geleneğine bağlı iki şahsiyet ve bunların şiirlerine dair yaptığı bu çalışmayla Özbek dili ve edebiyatına katkıda bulunmuştur.

Hakan ÖZDEMİR*

* Ar. Gör., Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens.